

*Gang van zaken en bijzonderheden
sinds eind september, begin oktober 1944*

Aantekeningen Sal (Salomon) Mendes Coutinho
Ets Haim catalogus nummer [EH 49 B 64](#)

Gedigitaliseerd door J Sondervan (JBS), januari 2022

Aantekeningen Sal (Salomon) Mendes Coutinho EH 49 B 64

Achtergrond door prof Bart Wallet

Vraag JBS aan Bart Wallet

Ik werd gewezen op Ets Haim manuscript EH 49 B 64, aantekeningen door Sal Mendes Coutinho, eind september 1944 tot de bevrijding.

Echter, dit lezende valt mijn mond open van verbazing. Ik wist uiteraard dat Coutinho begrafenissen heeft gedaan, maar ik ging ervan uit dat dit in het diepste geheim moest, tenslotte leefde hij met valse identiteit. Openlijk joods gedrag vertonen zou toch direct verdacht, en daarmee levensgevaarlijk zijn? En toch was dit in overleg met de instanties! En niet alleen dat. Hij blijkt inspecties te hebben gedaan van de complexen en voor onderhoud te hebben gezorgd.

Hoe was dat mogelijk?

Prof Bart Wallet (BW)

Mendes Coutinho was een van de weinige nog legaal in Amsterdam verblijvende joden. Hij was dus niet ondergedoken en hoefde ook geen schuilnaam te gebruiken. De reden daarvoor is dat zijn huwelijk met Elisabeth Sarphati gold als een gemengd huwelijk, kennelijk was Elisabeth gecalmeyerd (*zie hieronder uitleg*). Hierdoor kon hij zelfs, na in 1943 naar Westerbork te zijn gedeporteerd, weer teruggehaald worden naar Amsterdam. Naast Mendes Coutinho waren ook nog zgn. diamantjoden in Amsterdam, die voor de economisch belangrijke diamantindustrie nog in de stad mochten blijven. En ten slotte waren er de gemengd gehuwden, die ook nog legaal waren (hoewel op hen wel druk werd uitgeoefend om zich te laten steriliseren). Hierdoor was er tot aan de bevrijding steeds een bescheiden gemeenschap van legale joden in Amsterdam. Mendes Coutinho had zelfs een officiële aanstelling, hij was verantwoordelijk voor alle begrafenissen (want deze legale joden mochten uiteraard niet op de openbare begraafplaatsen begraven worden, dus er was iemand nodig om dat te regelen voor de joodse begraafplaatsen) en ook de contactpersoon met de autoriteiten voor joodse panden (waaronder de Snoge). Naast de legale begrafenissen, zorgde Mendes Coutinho ook voor het begraven van onderduikers die tijdens de onderduik stierven. Dat was uiteraard wel illegaal.

Gecalmeyered is een typische oorlogsterm die verwijst naar Calmeyer, een Duitse wetenschapper die op basis van rassenonderzoek en genealogisch onderzoek kon verklaren of iemand al dan niet een joodse herkomst had. Nogal wat mensen zijn op deze manier "ontjoodst", doordat bijv. werd aangetoond dat de biologische vader niet-joods geweest moet zijn (door een affaire o.i.d.).

En ja, die synagogendiensten moeten aanvankelijk ook nog gewoon legaal zijn geweest en ik denk dat de juiste term om 'm tot aan het eind van de oorlog te beschrijven semi-legaal is. Hoe raar het ook klinkt, zolang er legale joden in Amsterdam waren mochten die ook synagogendiensten houden. Maar natuurlijk het bezoek van onderduikers aan de diensten was illegaal.

Verantwoording JBS

- Ik heb woorden die ik niet zeker weet **gemarkeerd**.
- Ik heb de spelling aangepast waar anders spelfouten zouden ontstaan, bv eenige = enige, Zoo = zo, intusschen = intussen enz.
- Teksten in *cursief* zijn door mij toegevoegd.
- Hier en daar staat in notes iets uitgelegd door mij, en soms een vraag wat het is.

Gang van zaken en bijzonderheden
sinds eind september, begin oktober 1944

De bedoeling van deze te maken aantekeningen is, een klein overzicht te hebben, van de verschillende werkzaamheden, en verdere bijzonderheden, sinds het vertrek v d (*van de*) heer I Jacobsen, 3 september '44 en het daardoor ook ingetrokken dienstverlof van de heer W.A. Mendes da Costa.

De eerste dagen kenmerkten zich door een zenuwachtige stemming en nam men een afwachtende houding aan, betreffende de komende dingen.

Aan de Expeditie van de Joodse Raad, Houtmarkt 5, **seminarium** trachtte men nog een zending bagage, levensmiddelen enz nog naar Westerbork te verzorgen. Dit is niet gelukt, bij deze zending waren ook de Rosj Hasjana boeken, die men verzocht had te sturen voor de aldaar te houden Synagogendiensten.
Bij het sluiten der afd. Expeditie, werden deze boeken weder terug gestuurd.

Aan de wacht der **kunstbescherming** t/b der synagoge werd door mij order gegeven, geen goederen e.d. af te geven, zonder voorkennis of volgbriefje.
Enigen dagen later is de werkplaats der schoenmaker ontruimd geworden en geleidelijk is ook de inventaris der andere lokalen den de J.R.^[1] weggehaald.

Intussen was ook Hr. Worst van een en ander in kennis gesteld en werd aan mij verzocht een oogje in het zeil te houden, betreffende synagoge, kantoren en omliggende gebouwen. Ook met den heer E. Fleischman, werd, betreffende den zaken behandeld door de heer Jacobson, overleg gepleegd.

Aangeduid als C1: Inmiddels waren ook de werkzaamheden te Diemen betreffende het omhalen van **een gedeelte** der zerken stop gezet ook al wegens het niet verlenen der reisvergunningen, daar met de instantie welken deze verstrekke geen contact meer toestond.

Voor de te houden diensten op Rosj Hasana, Quipur, en de verdere feestdagen was oorspronkelijk gedacht, gebruik te maken van de "Medrass"^[2]. Daar in den omliggende lokalen nog inventaris van het Lager Westerbork en Joodse Raad aanwezig was, was het noodzakelijk hiervoor verlof te vragen aan den J.R. Een onderhoud met mev. Vordenberghe had geen resultaat opgeleverd, daar zijn geen vrijheid kon vinden in het toestaan van het gebruik der midrass, ook al omdat zij van mening was, nu er geen contact met de bevoegde instantie bestond het houden van diensten daar niet geoorloofd was.

Hoewel dit zeer teleurstellend was, had men zich hier aan te houden, en is toen besloten de diensten te houden ten huize v/d heer (**familie?**) Mendes Coutinho, N. Kerkstraat 33.
Deze diensten werden gecombineerd gehouden, Hoogduist & Portugese ritus afwisselend.

Voor de volgens Port ritus te houden diensten werd voorgegaan door de heer S.R. Mendes Coutinho, die daartoe bij de weled^[3] heer J Henriquess Pimentel, Tilburg, de nodig aanwijzingen heeft gekregen en met genoemde heer het een en ander had doorgenomen, hoewel die tijd van

[1] Joodse Raad
[2] Huidige wintersnoge
[3] Weledele

Aantekeningen Sal (Salomon) Mendes Coutinho EH 49 B 64

voorbereiding heel kort geweest is, en van volledige opleiding geen sprake van kon zijn – ook al door het stopzetten van het treinverkeer, mogen deze diensten toch geslaagd heten. Een bijzonder woord van dank aan de heer J Henriques Pimentel die mij ook in de Gazanade van jl ⁴Tisnga-Beab mincha dienst en de kienoth “Isj Toekad” – “Kol jelala” – “Ele Ezkera” bij de ochtenddienst onderricht heeft gegeven is hiervan ten volle op zijn plaats, en zeg ik hem langs deze weg: Gazak Baroech”. Ik spreek hier de wens uit, dat het spoedig mogelijk zal zijn hem persoonlijk mijns dank over te brengen.

Voor de volgens Hoogduitse ritus te houden diensten werd voorgegaan door de heer J de Rood die hierin dan ook zijn beste krachten heeft gegeven. Ook hem een woord van dank hiervoor.

Aangeduid: hier tussenvoegen C2 C1

Intussen was een schrijven ingekomen van den Commandant der brandweer, betreffende een rapport wat bij hen was binnengekomen waar o.a. in vermeld stond dat in de opgang naar de vrouwengalerij zijde Muiderstraat, een grote kast onder de trap stond welke geheel gevuld was met oude boeken, en kerk kleden. Wegens het grote brandgevaar hiervan verboden werd verzocht dit op te ruimen.

(Tussengevoegd: de grote **hoeveelheid** en ook) Gebrek aan vervoersmateriaal naar de begraafplaats Ouderkerk **noodzaakte**, een onderhoud met den rapporteur Adj hoofd brandmeester de heer Wezendorp. In dit onderhoud werd uiteengezet de moeilijkheden om dit naar de begraafplaats te krijgen, en men deze oude boeken en kerkleden niet verbranden mag.

Het werd toen toegestaan dat het in het badhuis in een der kamers opgestapeld mocht worden, daar het brandgevaar daar wegens laagbouw minder groot was en als er iets gebeurde het gevaar van overslaan niet direct aanwezig was. Aldus is toen deze zaak in orde gemaakt geworden.

Pagina 3

Aangeduid als C2: Alle diensten zijn dus verder naar wens verlopen. Als Hatan Tora fungeerde de heer D. E. Eitje, en als Hatan Bereshit fungeerde De heer S.A. Mendes Coutinho. Ook van de traditionele pauze en koffiedrinken is niet van afgeweken geworden, en is voor de Parasja een gezellig kopje koffie gedronken, wat door de aanwezigen zeer op prijs is gesteld geworden.

Er werd toen tevens besloten, om voort te gaan met de diensten des 's ochtends te houden, en niet 's middags, zoals tot heden geregeld geschiedde.

Alle diensten met de feestdagen zijn des ochtends gehouden.

In deze maand een begrafenis, nl zondag 24 september aangifte overlijden heer H. **Pieters de Lieme** maandag 25 september begrafenis van bovenstaande.

De maand oktober 1944 kenmerkte zich door het feit dat er 4 begrafenissen waren, iets wat tot daarvoor in de laatste maanden niet meer voorkwam.

Er zijn begraven:

Simon Som	aangifte	20/10/44	begraven	20/10/55
Mozes Frank		20/10/44		24/10/44
Isaac Lever		10/10/44		25/10/44
Leendert Winnink		26/10/44		30/10/44

allen begraven te Diemen.

⁴ jongstleden

Aantekeningen Sal (Salomon) Mendes Coutinho EH 49 B 64

De overledene Simon Som is oorspronkelijk begin oktober begraven geweest op de N. Oosterbegraafplaats, en later opgegraven en naar Diemen gebracht. Verder waren in deze maand geen bijzonderheden.

November 1944

Op woensdag 8 november '44 bericht ontvangen van H.B. ⁵ van Politie omtrent het vinden van een lijk ener onbekenden man gevonden op de Potjesweg achter de R.K. kerk (Augustinuskerk).

Begraven 13 november 44 te Diemen. Bleek later de heer **Maarsen** te zijn.

Op dinsdag 21 november '44 vond te Ouderkerk ad Amstel de begrafenis plaats van de urn van **de heer** Jacob de Jitschak Querido, overleden te Westerbork 11 juli 1944 en aldaar gecremeerd. Oorspronkelijk had deze begrafenis begin september plaats zullen vinden, maar kon door ontbreken eener reisgelegenheid uitgesteld.

Pagina 4

Bij het bezoek aan de begraafplaats, is geconstateerd dat alles er behoorlijk uit ziet, en onderhouden wordt. Zowel de heer J. Coevert als de heer A. Hoogenhout doen hun uiterste best om te voorkomen dat er geen onbevoegden op de begraafplaats komen. Het hoge water in den Amstel is oorzaak geweest dat het hele oude gedeelte links van het hek geheel onder water stond. Ook de Julianalaan stond blank, maar is daar een dijkje aangelegd waardoor het water niet hoog is gekomen. Enige dagen later is het water gezakt, en was leed weer geleden. Ook achter de boerderij van Hoogenhout stond het hele land blank, maar is ook weer gezakt.

In de bewaarderwoning staat alles nog op z'n plaats, ook de meubelen en **wat kleren**. Meubelen e.d. waren in goeden staat, en waren kort geleden weer stofvrij gemaakt en opgewreven. De woning wordt geregeld gelucht. Een lekkage in de gang zal gerepareerd worden.

December 1944

Al geruime tijd bleek dat op enige plaatsen (**iets doorgestreept**) de bibliotheek en op kantoor bij regenval lekkage optrad. De vermoedelijke oorzaak is het verstoppjen der dakgoot. Loodgieter zal een deze dagen komen kijken, daar de lekkage aanhoudt. Met den heer C Bergen, timmerman, en de heer v. Brienen, loodgieter, waren wij naar de betreffende lekkage kijken, en kwamen beide heren tot de conclusie dat I^e alle goten schoongemaakt moesten worden, II onder de onderste dakpannen op enige plekken strippen van Zink aan te brengen om doorlekken te voorkomen, III de lekkage boven Seminarium en hal voor Kerkenraad zaal, te repareren.

Deze voorzieningen waren de hoogst noodzakelijke, daar de nodige vernieuwingen thans niet konden plaatsvinden. Na verkrijgen verlot is afgesproken dat deze reparaties ⁶ zo spoedig mogelijk uitgevoerd zullen worden. Loodgieter zal woensdag 27/12 '44 met deze werkzaamheden beginnen.

In de kamer der secretaris achter de brandkast zijn enige natte plekken geconstateerd, als het archief open is, kan men dit even bekijken, daar men zo geen aanknopingspunt heeft.

Pagina 5

-
- ⁵ Hoofd Bureau
⁶ Er staat reparatien

Aantekeningen Sal (Salomon) Mendes Coutinho EH 49 B 64

Inmiddels werd bekend dat de bewaarderwoning door de bezettende autoriteiten gevorderd was voor inkwartiering, wat ook bij andere inwoners van Ouderkerk het geval was. Ingewonnen inlichtingen bij den heer Coevert, brachten aan het licht dat bovenstaan gevoel juist is, en dat de woning voor kantoor ingericht is. De tafels en stoelen der ontvangkamer waren ook in gebruik genomen en is er van overleg met Hr Worst, vanaf gezien hierover nadere stappen te ondernemen. De heer Coevert zal tevens een oogje in het zeil houden betreffende het Rodeamentoshuis en inventaris hiervan.

Bij nader onderzoek in de kamer der secretaris op de gemeente naar de lekkage achter de brandkast is bij opening der archiefkamer geconstateerd, dat in de benedenverdieping op de grond water staat. Vermoedelijk is dit de oorzaak van bovengenoemde lekkage. Men zal even aanzien hoe dit zich verder ontwikkeld, alvorens verdere maatregelen te nemen.

Loodgieter is niet gekomen, maar heeft bericht dat hij in den eerste week van januari met de werkzaamheden zal beginnen. Thans op het punt staande dit overzicht over de maanden september - december 1944 af te sluiten, wil schrijver dezès de wens neerschrijven dat 1945 ons allen spoedig de zo vurig verlangde vrede moge brengen en hij dit kort overzicht der werkzaamheden aan den secretaris [] ter hand kan stellen [in gezondheid en vrede] Moge dit spoedig het geval zijn.

In de maand december geen bijzonderheden.

1945

Januari 1945

Bij gehouden controle in Synagoge bleek het hek voor het Hechal links geheel los te zitten, vermoedelijk ontstaan door het open wringen van het zijhek. Op het dak der synagoge zijde Muiderstraat zijn enige dakpannen stuk. Loodgieter zal dit even moeten **voorzien**. Bij een wandeling in de buurt, blijkt dat van het meisjesweeshuis nog maar alleen de V muren staan, het interieur is totaal vernield. Ramen stuk of eruit. Het huisje der Gracia **de Miranda**-Coronel Gracia de Miranda-Coronel stichting wordt thans afgebroken.

Pagina 6

In de N ⁷ Amstelstraat zijn de huisjes van Ets Haim thans van de restauratie gereed gekomen, en verhuurd.

Inmiddels ontstaat hier in de stad een grote achterstand in het begrafeniswezen, ook al door het ontbreken van vervoergelegenheid en het grote aantal sterfgevallen. Hoe groot deze achterstand thans is moge blijken uit onderstaand geval: Schrijver deze moest om een overlijden geval van een onbekende joodse vrouw in het Binnen Gasthuis zijn, en vernam daar dat er een lijk reeds vanaf 13 december '44 lag. Dit was herkend door den arts als het lijk ene joodse man, en was per abuis niet aan ons maar aan de GGD ter begraving opgedragen, welken instantie het op hun beurt aangaf aan de begrafenis onderneming "**Sam**." PC Hoofdstraat, welke de pro deo gevallen van de Gemeente verzorgde.

Van bedoelde onderneming kregen wij toen het verlof tot begraven en is ook deze man door ons te Diemen begraven geworden.

Door het ontbreken van voldoende voedsel voor de paarden, moesten deze afwisselend gebruikt worden, en was de **ORS** ⁸ en **ARS** genoodzaakt de paardentractie voor het vervoer der nabestaanden enz geheel te doen vervallen, en werden alleen lijkkoetsen geleverd. Wij moesten vanaf die tijd dan ook lopen naar Diemen wat met bovenstaande begrafenissen al heel moeilijk was

⁷ Nieuwe

⁸, wat is ORS en ARS? BW: het zijn kennelijk verhuurbedrijven van rouwkoetsen, misschien staat de laatste S voor stalhouderij

Aantekeningen Sal (Salomon) Mendes Coutinho EH 49 B 64

in verband met de erge sneeuwval der afgelopen dagen. Toch heeft ons ook dit niet weerhouden om zorg te dragen dat elke overledene een behoorlijke begrafenis kreeg, en zodoende toch nog alle ceremoniën tot zijn recht zijn gekomen.

Op de begraafplaats Diemen blijken intussen in de afgelopen week de **slopers** van hout erg aan het werk te zijn geweest, getuige de afbraak der leuning van de bruggetjes, het kappen of geheel weghalen **van** bomen en iets wat ook op grafschennis lijkt, de op het urnenveld staande naambordjes der overledenen weg te nemen en voor brandhout te gebruiken.

Verdere bijzonderheden zijn in deze maand niet voorgekomen.

Er waren in deze maand 2 begrafenis, t.w. ⁹

Onbekende man aangifte januari '45, begraven 24/1/45

Onbekende vrouw aangifte 12 januari '45, begraven 24/1/45

allen begraven te Diemen.

Met de heer **Hamtan**, Marechaussee te Muiderberg telefonisch onderhoud gehad omtrent de toestand ~~der begraafplaats~~. Deze is, de omstandigheden in aanmerking genomen, bevredigend te noemen, behalve het kappen der bomen, wat ook op Muiderberg plaats vindt, maar waaraan men niets kan doen. Afgesproken dat hij bij bijzonderheden, ons direct in kennis zal stellen. Aula en **bewaarderwoning** blijken ook weer bezoek gehad te hebben.

Pagina 7

Februari 1945

De afbraak van het Port meisjesweeshuis is zo ver gevorderd dat men tot gehele sloop van het gebouw is over gegaan. Zal het ooit weer tot een nieuw gebouw komen? En wanneer?

Op kantoor der Gemeente is **trots** de afgesloten waterleiding toch de leiding gesprongen, zomede in het seminarium, waar een ernstige lekkage ontstaan is. Dit is intussen gerepareerd.

De loodgieter is thans begonnen met de werkzaamheden van het dak der **parochie** zoals goten schoonmaken en reparatie en zijn boven het kantoor vd secretaris tijdens een stom enige dakpannen afgewaaid. De latten op verschillende plaatsen welke de dakpannen moeten dragen, blijken vermolmd ¹⁰ te zijn, en moet hier de timmerman bij komen om hierin te voorzien. Zo spoedig mogelijk zal dit in orde gemaakt worden.

Ook in het seminarium zijn onbevoegden binnen geweest en hebben aldaar hun baldadigheid ten uitvoer gebracht. Aldaar opgeslagen boeken zijn over de balustrade gesmeten, en was dit weer een hoploze rommel.

Langzamerhand is dit weer opgeruimd geworden, hopende dat verder bezoek niet meer zal plaatsvinden.

Wederom doen zich thans moeilijkheden voor met het begrafeniswezen in de hoofdstad. Door de omstandigheden, en de hierdoor plaats hebbende groot aantal sterfgevallen is er een grote achterstand ontstaan in de begrafenis, zodat ook door de vervoersmoeilijkheden en gebrek aan hout voor kisten een grote achterstand ontstaan is. De Zuiderkerk moest aks lijkenhal ingericht

⁹ te weten

¹⁰ zacht worden door een proces van verrotting

Aantekeningen Sal (Salomon) Mendes Coutinho EH 49 B 64

worden, en worden de lijken die thuis niet kunnen blijven liggen, aldaar naar toegebracht. De O.R.S. liet vanaf 21/2/45 geen paardentractie meer lopen in kon of wenste geen begrafenissen meer naar Diemen aan te nemen.

Begrafenissen in de maand februari 1945

Samuel Swaab	aangifte	31 jan 45,	begraven 5 feb '45
Margolia Stokvis-Ettinger		4 feb 45	5 feb 45
Elia Sax		7 feb 45	9 feb 45
Leopold Samuel Israel van Biema		8 feb 45	13 feb 45
Nör Bergmann		21 feb 45	23 feb 45
Onbekende joodse vrouw		21 feb 45	23 feb 45
Pieterrella van Eygen-Meyer		23 feb 45	27 feb 45

Pagina 8

Vervolg februari 1945.

De fa. **Bosman**, Raamstraat, van ouds bekend met het Israëlitisch Begrafeniswezen was direct bereid om voor ons te rijden, aan hen dus een bijzonder woord van dank voor zijn bereidwilligheid, omondanks ^[11] de moeilijkheden in het bedrijf wel voor ons klaar te staan.

Zodoende hadden wij met het opgerichte Gem. Vervoerbedrijf v.h. begrafeniswezen niets uistaande en konden wij dank zij ook de medewerking van onze kistenmaker de fa. A. vd Busken, onze begrafenissen als steeds correct uitvoeren en behandelen. Hopen wij dat dit zo zal blijven.

Maart 1945

Aanvankelijk konden wij zoals reeds in het overzicht van februari vermeld zonder hindernissen onze begrafenissen uitvoeren. Tot half maart er weder een stagnatie optrad, welke hierin bestond dat er geen lijkauto's meer verstrekt werden voor begr naar Diemen en Ouderkerk. Juist wilde het geval dat er een begrafenis naar Ouderkerk plaats moest vinden. Ook de stalhouderijen was het niet mogelijk met het oog op de voedselpositie e.d. een lijkkoets of anderen vervoersmiddel beschikbaar te stellen. Ten einde raad waren wij genoodzaakt deze begrafenis te doen plaats vinden met onze transporthandkar, een zwarte gesloten wagen, en zijn wij zo naar Ouderkerk getogen, zodat ook dit obstakel weer overwonnen door ons is gevonden. (*hier word verwezen naar een note op pagina 9: Schrijvers dezès zou haast nog de trekschuit er bij moeten halen om geheel in den oude tijd terug te gaan*)

Enige dagen later moesten wij op dezelfde wijze naar Diemen begraven.

Het is intussen jammer te moeten constateren dat er in het **NI (Isr)** Seminarium weder ongewenste gasten geweest zijn, trots het feit dat de wacht geregeld controle uitoefent op de omliggende gebouwen.

Verdere bijzonderheden komen in deze maand niet voor.

Begrafenissen in de maand maart 1945

Levi Veffter	aangifte	27/2/45,	begraven 2/3/45
Levi Kattenburg		2/3/45	6/3/45
Onbekende man		7/3/45	9/3/45
Ouderkerk			
Reina Vaz Dias echt v J H Onek	aangifte	20/3/45	begraven 23/3/45
Frederik van Rijn		22/3/45	26/3/45

^[11] Er staat waarschijnlijk: trotsch

